כיתה י' | תנ"ך | שיעור 5 מתוך 7 | 45 דק' | שמות יא, א-י

ממלכתי: סיפור המכות ויציאת מצרים (שמות ז-יג) נלמד בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

לפני המכה האחרונה: "וישאלו איש מאת רעהו"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את ההודעה על מכת בכורות ואת ההוראה "וישאלו איש מאת רעהו... כלי כסף וכלי זהב" (יא, א-ח)
- התלמידים ינתחו את שאלת הכלים בעזרת רש"י, הרשב"ם והרמב"ן: הבטחה, מתנה או פיצוי
- התלמידים ידונו בכבוד, בצדק ובאחריות, ובדמותו של משה "גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם"

❓ השאלה הגדולה של השיעור

האם לבקש מהמצרים כלי כסף וזהב זה צדק?

רגע לפני המכה האחרונה ה' אומר: "דַּבֶּר־נָא, בְּאָזְנֵי הָעָם; וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ, וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ, כְּלֵי־כֶסֶף, וּכְלֵי זָהָב" (יא, ב). מה פשר הבקשה הזאת? האם זו הלוואה, מתנה, או תשלום על שנות העבדות?

🧪 פתיחה

שואלים: "עבדת שנה שלמה ולא קיבלת משכורת. ביום שאתה עוזב, מה מגיע לך?" אחרי דיון קצר: התורה עצמה קובעת בהמשך "לא תשלחנו ריקם" (דברים טו, יג). היום נבדוק את הפעם הראשונה שבה עבדים יוצאים לחופשי.

📖 הסבר למורה

פרק יא קצר מאוד, ובכל זאת הוא נקודת מפנה. ה' מודיע: "עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם", ואחריו "גָּרֹשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה". מבחינה ספרותית הפרק הוא "שקט לפני הסערה": אין מכה, יש הכנה. אפשר לשים לב שמשה עדיין עומד לפני פרעה (רש"י: הנבואה נאמרה לו בעמדו לפני פרעה, כי אחר כך לא ראה את פניו).

ההוראה לשאול כלים מעוררת שאלה. רש"י מסביר את "נא" כבקשה: ה' מבקש שיעשו כן "שֶׁלֹּא יֹאמַר אוֹתוֹ צַדִּיק אַבְרָהָם" שההבטחה "ועבדום וענו אותם" התקיימה, ואילו "ואחרי כן יצאו ברכש גדול" לא התקיימה. הרשב"ם מפרש "וישאלו" כ"לשם מתנה גמורה", ולא כהלוואה. והרמב"ן מתאר את יחס המצרים: הם לא שנאו את ישראל, אלא נשאו אותם בעיניהם והודו שעשו חמס.

"וַיִּתֵּן ה' אֶת־חֵן הָעָם, בְּעֵינֵי מִצְרָיִם; גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה, גָּדוֹל מְאֹד" (יא, ג). זה מפתיע: אחרי תשע מכות היינו מצפים לשנאה. הרמב"ן: "שֶׁלֹּא הָיוּ אַנְשֵׁי מִצְרַיִם שׂוֹנְאִים אוֹתָם עַל הַמַּכּוֹת". המכות מערערות את מעמדו של פרעה, אבל מגדילות את מעמדו של משה גם בעיני עבדי פרעה וגם בעיני ישראל.

ההודעה על המכה מנוסחת בכובד: "וּמֵת כָּל־בְּכוֹר, בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם – מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ, עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה", ו"וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה, בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם". מול זה: "וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ". משה יוצא מעם פרעה "בָּחֳרִי־אָף". זה הרגע היחיד שבו מתואר כעס של משה מול פרעה; רש"י מסביר שזה בגלל שפרעה אמר לו "אַל תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי". באותו פסוק רש"י מדגיש שמשה "חָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת": הוא לא אמר שפרעה עצמו ירד אליו, אלא "עבדיך".

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמות פרק יא, פסוקים א-י

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה, עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם – אַחֲרֵי־כֵן, יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה: כְּשַׁלְּחוֹ – כָּלָה, גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה.

(ב) דַּבֶּר־נָא, בְּאָזְנֵי הָעָם; וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ, וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ, כְּלֵי־כֶסֶף, וּכְלֵי זָהָב.

(ג) וַיִּתֵּן ה' אֶת־חֵן הָעָם, בְּעֵינֵי מִצְרָיִם; גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה, גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה, וּבְעֵינֵי הָעָם.

(ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, כֹּה אָמַר ה': כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה, אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם.

(ה) וּמֵת כָּל־בְּכוֹר, בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם – מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ, עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם; וְכֹל, בְּכוֹר בְּהֵמָה.

(ו) וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה, בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם, אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה, וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף.

(ז) וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ, לְמֵאִישׁ, וְעַד־בְּהֵמָה – לְמַעַן, תֵּדְעוּן, אֲשֶׁר יַפְלֶה ה', בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל.

(ח) וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר, צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ, וְאַחֲרֵי־כֵן, אֵצֵא; וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה, בָּחֳרִי־אָף.

(ט) וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה, לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה – לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי, בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם.

(י) וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה – לִפְנֵי פַרְעֹה; וַיְחַזֵּק ה' אֶת־לֵב פַּרְעֹה, וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ" (שמות יא, ב)

💭 **מפרשים:** רש"י: ה' מבקש מהעם לשאול כלים "שֶׁלֹּא יֹאמַר אוֹתוֹ צַדִּיק אַבְרָהָם" שרק חצי מההבטחה (העבדות) התקיים ולא החצי השני ("ברכוש גדול"). רשב"ם: "לשם מתנה גמורה".

📜 **כתוב:** "וַיִּתֵּן ה' אֶת־חֵן הָעָם, בְּעֵינֵי מִצְרָיִם" (שמות יא, ג)

💭 **מפרשים:** רמב"ן: "שֶׁלֹּא הָיוּ אַנְשֵׁי מִצְרַיִם שׂוֹנְאִים אוֹתָם עַל הַמַּכּוֹת", אלא הודו: "אֲנַחְנוּ הָרְשָׁעִים גַּם עוֹשִׂים חָמָס".

📜 **כתוב:** "וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי" (שמות יא, ח)

💭 **מפרשים:** רש"י: "חָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת": בפועל פרעה עצמו קם בלילה וקרא למשה (יב, לא), אבל משה לא אמר זאת בפניו.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "מה מגיע לעובד ביום שהוא עוזב?" (5 דקות)
2. קריאה בקול של כל הפרק (יא, א-י) וסימון ההוראות והתחזיות (7 דקות)
3. שאלת הכלים: רש"י, רשב"ם ורמב"ן, עבודה בזוגות (12 דקות)
4. "גם האיש משה גדול מאד": מעמד משה ויחס המצרים (7 דקות)
5. "בחרי אף" ו"חלק כבוד למלכות": כעס וכבוד (7 דקות)
6. דיון ערכי וכרטיס יציאה (7 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה הודיע ה' למשה בפסוק א?
2. איך הגיבו המצרים לבקשת הכלים, ומה היה מעמדו של משה (יא, ג)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי רש"י, למה ה' "מבקש" (נא) מהעם לשאול כלים?
2. מה ההבדל בין פירוש הרשב"ם ("מתנה גמורה") לבין הבנה של "השאלה" כהלוואה?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם יש קשר בין הכלים לבין שנות העבודה ללא שכר? נמקו (שימו לב: זו קריאה שלנו, לא דברי פרשן).

2. משה כועס, ובכל זאת שומר על כבוד המלך. האם אפשר לכעוס ולכבד בבת אחת?

🏁 סיכום השיעור

פרק יא הוא ההכנה למכה האחרונה. ה' מבטיח שפרעה יגרש את העם, ומורה לשאול כלי כסף וזהב כדי שתתקיים ההבטחה לאברהם "ברכוש גדול". המצרים מכבדים את משה ואת העם, ומשה יוצא מפרעה בכעס, אבל גם בכבוד.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

כל תלמיד משלים: "לדעתי שאילת הכלים הייתה _____, כי _____".

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: הפרק כ"שקט לפני הסערה", מבנה של הודעה, הוראה, תחזית ויציאה בכעס.
- דיון ערכי-חברתי: יציאה מעבדות ופיצוי, וחיבור לחוק "לא תשלחנו ריקם" (דברים טו, יג-יד). קריאה שלנו, לא פרשן.
- מעמד המנהיג: "גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם", איך מתגבשת סמכות של מנהיג.
- רגש בטקסט: "בחרי אף" כרגע נדיר של כעס, ומה הוא מוסיף לדמות משה.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (יא, ב): קיום ההבטחה לאברהם "ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (בראשית טו, יד): נאמנות ה' להבטחותיו.
- רשב"ם (יא, ב): "לשם מתנה גמורה": אין כאן הונאה.
- רש"י (יא, ח): "חָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת": מידת כבוד גם כלפי מלך רשע.
- רש"י (יא, ד) על "כחצת הלילה": משה דייק בלשונו, הקפדה על אמת בדברי נבואה.

💡 הערות למורה

הפרק קצר, ולכן אפשר לקרוא את כולו בקול ולהשקיע בדיון. את מכת בכורות עצמה מומלץ להציג בכובד ראש: מה היא אומרת על צדק ועל מחיר העקשנות של פרעה, ולא להתעכב על תיאור המוות. בשאלת הכלים כדאי להבחין בבירור בין דברי הפרשנים לבין קריאה שלנו (פיצוי). למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

ההודעה על המכה האחרונה, שאלת הכלים לפי רש"י, רשב"ם ורמב"ן, מעמדו של משה, "בחרי אף", שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמות יא (מכון ממרא)
- רש"י על שמות יא, ב (ספריא)
- רשב"ם על שמות יא, ב (ספריא)
- רמב"ן על שמות יא, ג (ספריא)
- רש"י על שמות יא, ח (ספריא)
- רש"י על שמות יא, ד (ספריא)

מחוון: לפני המכה האחרונה: "וישאלו איש מאת רעהו"

1. אחרי המכה: "גָּרֹשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה" (א). לבקש: "כְּלֵי־כֶסֶף, וּכְלֵי זָהָב" (ב). בכורי מצרים: "וּמֵת כָּל־בְּכוֹר, בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ה). בני ישראל: "לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ" (ז).
2. רש"י: "נא" הוא לשון בקשה. ה׳ מבקש כדי שאברהם לא יאמר שההבטחה "ועבדום וענו אותם" התקיימה ו"ואחרי כן יצאו ברכש גדול" לא התקיימה (בראשית טו, יג-יד).
3. בדרך כלל "לשאול" חפץ פירושו לקחת ולהחזיר. לפי הרשב"ם "וישאלו" פירושו לבקש מתנה, ולכן אין כאן רמאות או לקיחה שלא כדין.
4. מפתיע שאחרי תשע מכות המצרים אינם שונאים את ישראל. הרמב"ן: הם "לֹא הָיוּ אַנְשֵׁי מִצְרַיִם שׂוֹנְאִים אוֹתָם עַל הַמַּכּוֹת", ואף הודו שעשו להם חמס.
5. רש"י: כעס כי פרעה אמר לו "אל תסף ראות פני" (י, כח). כבוד: משה אמר "וירדו כל עבדיך" ולא "תרד אתה", אף שבסוף פרעה עצמו קרא לו בלילה (רש"י: "חלק כבוד למלכות").
6. הפסוקים מסכמים את כל שלב המכות: המכות נעשו, ופרעה לא שילח. הם יוצרים סגירה ומכינים את המכה האחרונה ואת הפסח (פרק יב).
7. א. רש"י: כדי לקיים את ההבטחה לאברהם "ברכוש גדול" ("שֶׁלֹּא יֹאמַר אוֹתוֹ צַדִּיק אַבְרָהָם"). רשב"ם: "לשם מתנה גמורה", המצרים נותנים מרצונם. ב. לפי רש"י הכלים הם קיום של הבטחה אלוהית, סוף צודק לשעבוד; "ויתן ה׳ את חן העם" מראה שהמצרים נתנו מרצון ובהכרה. עמדה אישית מנומקת (אפשר להוסיף כקריאה שלנו את רעיון הפיצוי על עבודה). ניקוד מוצע: סעיף א 8 (4+4); סעיף ב 12 (הסבר 8, עמדה 4).

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רשב"ם ואור החיים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפור המכות ויציאת מצרים (שמות ז-יג) נלמד בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.